

νών, ὥς καὶ ἡ δημοσίᾳ δαπάνη κηδεῖα του ἀποτελοῦν δικαίαν καὶ πανηγυρικὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ διὰ τὴν καθόλου ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐπιστήμης δοῦσίν του.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Παναγ. Μπρατσιώτης, παρουσιάσας τὸ βιβλίον τοῦ *Alfred Müller-Armack, Religion und Wirtschaft*, Stuttgart 1959, εἶπε περὶ τοῦ περιεχομένου του τὰ ἑξῆς.

Ἔχω τὴν τιμὴν, μὴ ὢν οἰκονομολόγος ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰδικότητός μου ἐξετάζων τὰ πράγματα, νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν τῆς Ἀκαδημίας ἡμῶν εἰς εἰδικὴν παρουσίᾳσιν τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον *Religion und Wirtschaft* καὶ τὸν ὑπότιτλον *Geistesgeschichtliche Hintergründe unserer Europäischen Lebensform*, ἐν Στουτγάρτῃ ὑπὸ τοῦ οἴκου Kohlhammer, τὸ 1959, ἐκδοθὲν περισπούδαστον ἔργον τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Κολωνίας καθηγητοῦ τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας καὶ τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ πολιτισμοῦ κ. Alfred Müller-Armack, ἥδη Staatssekretär, οἶονεὶ ὑφυπουργοῦ παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας τῆς Δυτ. Γερμανίας, ὑπὸ Ὑπουργὸν τὸν γνωστὸν ἐπιφανῆ οἰκονομολόγον, ἀντιπρόεδρον τῆς κυβερνήσεως τῆς Βόννης, κ. Erhard, τὸν ὁποῖον εἶχε συνοδεύσει ὥς πρῶτος του ἐπιστημονικὸς συνεργάτης ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς κατὰ τὴν πρὸ ὀκταετίας ἐπίσημον ἐπίσκεψίν του εἰς Ἀθήνας. Τὸ ἔργον τοῦτο, τμήματά τινα τοῦ ὁποίου εἴλκυσαν ἰδιαιτέρως τὸ διαφέρον μου, ὥς θεολόγου, ἀποτελούμενον ἐξ 620 σελίδων, περιέχει ὅχι μόνον ἐργασίας αὐτοτελῶς ἐκδεδομένας καὶ πρὸ πολλοῦ ἐξηντηλημένας τοῦ διαπρεποῦς τούτου οἰκονομολόγου καὶ κοινωνιολόγου, ἀλλὰ καὶ τινὰς ἀνεκδότους. Αἱ ἐκδιδόμεναι ἐργασίαι φέρουν τοὺς ἑξῆς τίτλους: α) Wachstumsringe unserer Kulturform (κύκλοι ἀναπτύξεως τῆς μορφῆς τοῦ πολιτισμοῦ μας), ὅπου ἐρευνῶνται ἱστορικῶς οἱ διάφοροι ἐπάλληλοι κύκλοι ἀναπτύξεως τῆς μορφῆς τοῦ πολιτισμοῦ μας. β) Genealogie der Wirtschaftsstile (Γενεαλογία τῶν οἰκονομικῶν ρυθμῶν), ὅπου ἐξετάζονται οἱ διάφοροι ρυθμοὶ τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον (τοῦ ὅρου Stil χρησιμοποιοιμένου κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν χρῆσιν του εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης) καὶ τῆς πραγματείας ταύτης ἀποτελούσης τὸ κέντρον ἅμα καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῆς θρησκευτικοκοινωνιολογικῆς ἐρεῦνης τοῦ συγγραφέως. γ) Zur Metaphysik der Kulturstile, ἐνθα ἐξετάζονται τὰ διάφορα εἶδη τοῦ πολιτισμοῦ ἐξ ἐπόψεως μεταφυσικῆς καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας. δ) Über die Macht des Glaubens in der Geschichte, τ.ἑ. περὶ τῆς δυνάμεως τῆς πίστεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξ ἐπόψεως οἰκονο-

μικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς. ε) Soziale Irenik, ὅπου προσπαθεῖ νὰ δείξῃ, ὅτι διὰ τῆς διεισδύσεως τῆς κοινωνικοφιλοσοφικῆς σκέψεως ἐπιτυγχάνεται ἡ παρενδοκίμηση τῶν κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα δημιουργηθέντων ἰδεολογικῶν μετώπων καὶ ὅτι πιθανῶς διὰ τῆς ἀναλύσεως ταύτης ἀμβλύνονται αἱ παλαιαὶ ἀντιθέσεις καὶ παρουσιάζονται αἱ δυνατότητες μιᾶς ἐνιαίας θεωρήσεως καὶ ἑναρμονίσεως τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀντιθέσεων. ζ) Die Einheit Europas geistes und wirtschaftsgeschichtlich gesehen, ὅπου τὸ τόσον ἀπασχολοῦν σήμερον τὴν Εὐρώπην καὶ ἰδιαίτερος τὴν Γερμανίαν πρόβλημα τῆς ἐνότητος τῆς Εὐρώπης ἐρευνᾶται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἱστορίας τῆς οἰκονομίας. ζ) Zur Religionssoziologie des europäischen Ostens, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἐπεκτείνει τὰς θρησκευτικοκοινωνιολογικὰς ἐρεῦνας καὶ τὴν σχετικὴν μέθοδον τοῦ ἐπιφανοῦς Γερμανοῦ οἰκονομολόγου καὶ κοινωνιολόγου Max Weber καὶ εἰς τὸν ἀνατολικὸν Εὐρωπαϊκὸν γῶρον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. η) Das Jahrhundert ohne Gott, τ.ξ. περὶ τοῦ αἰῶνος ἄνευ Θεοῦ, οἷον θεωρεῖ τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 1832 μέχρι σήμερον, τὴν ἐποχὴν τοῦ λεγομένου Säkularisation ἢ Säkularismus, τ.ξ. τῆς ἐκκοσμικεύσεως καὶ ἀποξενώσεως τῶν μαζῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐργασιῶν τούτων, περιέχονται εἰς τὸν παρόντα τόμον καὶ δύο σπουδαῖαι ἀνέκδοτοι πραγματεῖαι τοῦ συγγραφέως, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία ὑπὸ τὸν τίτλον Die Bedeutung der Religionssoziologie in der Gegenwart, τ.ξ. ἡ σημασία τῆς Κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας εἰς τὴν παροῦσαν ἐποχὴν, προτάσσεται τοῦ ὅλου ἔργου, οἷον εἰς εἰσαγωγὴν εἰς αὐτό, ὡς δίδουσα τὸ νόημα τῆς ἐρεῦνης, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τὸν τίτλον Die Geistesgeschichte der Kolonialsphäre und der Kolonialexpansion des deutschen Barock, ἔρχεται τρίτη κατὰ σειρὰν εἰς τὸν τόμον τοῦτον.

Τὸ κέντρον, περὶ τὸ ὁποῖον στρέφονται αἱ εἰς τὸν παρουσιαζόμενον τόμον διαλαμβανόμεναι κοινωνιολογικοοικονομικαὶ μελέται, εἶναι ἡ Εὐρώπη, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, προκαλεῖ τὸ ἰδιαίτερον διαφέρον τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, ὅχι μόνον ἕξ ἐπόψεως πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ πλέον βαρύνουσα δι' αὐτὴν (πρὸς τὸ ζῶηρόν διαφέρον τῆς Βόννης διὰ τὴν «Εὐρωπαϊκὴν οἰκονομικὴν κοινότητα», εἰς ἣν ζητεῖ νὰ ἐνταχθῇ καὶ ἡ χώρα μας), ἀλλὰ καὶ ἕξ ἐπόψεως ἐπιστημονικῆς, ἀκόμη δὲ καὶ ἐκκλησιαστικῆς, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τῶν προσωπικῶν μας ἐπαφῶν μετὰ γερμανικῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κύκλων καὶ ἀλλαγῶν καὶ ἐν τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ Ἐκκλησιῶν. Ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ οἰκονομικὴ ἐνότης τῆς Εὐρώπης ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερος τὸν συγγραφέα μας καὶ εἰς τὸν παρόντα τόμον, καὶ δὴ καὶ εἰς τὰς εἰδικὰς του ἐνασχολήσεις, ὡς Staatssekretär παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Ἐθνικῆς οἰκονομίας τῆς Δυτικῆς Γερμανίας. Ὡς ἀφετηρία δὲ τῶν

οικονομικοκοινωνιολογικῶν καὶ τῶν θρησκευτικοκοινωνιολογικῶν μελετῶν τοῦ συγγραφέως ἐχρησίμευσαν αἱ ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς Δυτικῆς, καὶ κυρίως τῆς Προτεσταντικῆς Εὐρώπης, διεξαχθεῖσαι θρησκευτικοκοινωνιολογικαὶ ἔρευναι τοῦ Max Weber, ἐνδὸς τῶν κυρίων ἰδρυτῶν τῆς Κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας, εἰς τὴν σχολὴν τοῦ ὁποίου ἀνήκει καὶ τὰς ἐρεῦνας τοῦ ὁποίου συνεχίζει ὁ συγγραφεὺς μας, ἐπεκτείνων αὐτάς, ὡς εἴπομεν, εἰς τὸν ἀνατολικὸν Εὐρωπαϊκὸν χῶρον, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Ἡ τοιαύτη δὲ ἐπέκτασις τῆς ἐφαρμογῆς τῆς θεωρίας τοῦ Weber ἔχει διττὴν σπουδαιότητα ἰδιαίτερος δι' ἡμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους, καὶ δὴ α) διότι ἡ πρωτότυπος θρησκευτικοκοινωνιολογικὴ θεωρία τοῦ Max Weber ἀποτελεῖ τὸ ἀντίρροπον τῆς θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου, καθ' ὅσον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτήν, ἐπιδιώκουσαν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πολιτικὴν ἐξέλιξιν καὶ ὅλην τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος μόνον διὰ τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντος, ὁ ρηξικέλευθος οὗτος ἐρευνητὴς ἀπέδωκε μεγίστην σπουδαιότητα εἰς τὰς πνευματικὰς τῶν ἀνθρώπων κατευθύνσεις, ἰδιαίτατα δὲ εἰς τὸν θρησκευτικὸν παράγοντα, ἀσκοῦντα, κατ' αὐτόν, μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τε τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν· β) διότι ἀνήκομεν ὅχι μόνον εἰς τὸν χῶρον τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἐρεῦνας τοῦ Max Weber ὁ κ. Müller-Armack, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτὴν ἀνεξίτηλον τὴν σφραγίδα τοῦ πνεύματός του οὕτως, ὥστε ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία νὰ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν ξένων συνήθως καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως μας ὡς Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία.

Τὸ δὲ συμπέρασμα τῆς λίαν ἐνδιαφερούσης σχετικῆς ἐρεῦνης τοῦ κ. Müller, ἥτις, ὡς εἴπομεν, περιελήφθη εἰς τὸν παρόντα τόμον καταλαμβάνουσα 40 σελίδας, εἶναι ἡ διακρίβωσις τῆς ἐνότητος εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τῆς οἰκονομίας τῆς Ὁρθόδοξου Ἀνατολῆς καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ θρησκευτικοῦ παράγοντος εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ὁμοιομορφίας, τὴν ὁποίαν ἐν τῇ οἰκονομικῇ ζωῇ ἐμφανίζουν οἱ ὀρθόδοξοι λαοί, χωρὶς νὰ παραγνωρίζεται ἡ σημασία βιολογικῶν, ἐδαφολογικῶν καὶ κλιματολογικῶν ὁρων. Ἀξιοσημεῖωτος δὲ τυγχάνει ἡ ἐξῆς κατακλείς τοῦ ὅλου μελετήματος: «Σπανίως ἔχει δειχθῇ ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοσοῦτον ἐντυπωσιακῶς, ὅσον ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ὅπερ ἀπώλεσε μὲν τὸ 1453 τὴν τελευταίαν του μάχην, οὐχ ἥττον ὅμως ἐξηκολούθει νὰ ἀσκῇ τὴν ἐπίδρασίν του διὰ μέσου τοσοῦτων αἰώνων ἐπὶ τὴν ζωὴν τοσοῦτων λαῶν».

Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ὅμως τῆς θεωρίας τοῦ Max Weber εἰς τὸν ἀνατολικὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας πρὸς διαπίστωσιν τῶν ἐπιδράσεων τῆς Ὁρθοδοξίας ἐπὶ τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν, ἀφ' ἐνδὸς λόγῳ ἀγνοίας

τοῦ πνεύματος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ὁρθοδόξων καὶ δὴ καὶ τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς μονομεροῦς χρήσεως θεολογικῶν ἔργων ἐπηρεασμένων ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον ρωσικὴν θεολογίαν, φωρᾶται ἐπανειλημμένως παρεξηγῶν τὴν Ὁρθοδοξίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἐπηρεάζῃ καὶ τὰ πορίσματα τῆς κοινωνιολογικῆς ἐρεῦνης, ὡς ἀποδεικνύομεν εἰς τὴν μακρὰν ἐκ 13 σελίδων ἀποτελουμένην κρίσιν ἡμῶν, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν ΚΓ' τόμον τῆς Ἑπετηρίδος τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν τὸ 1953, τὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἀείμνηστον ἀκαδημαῖκὸν Φαῖδωνα Κουκουλέν, χωρὶς μὲ τὰς ἰδικὰς μας ἐπιφυλάξεις νὰ διανοοῦμεθα νὰ μειώσωμεν τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς πρωτοτύπου καὶ σπουδαιότητος ταύτης ἐργασίας.

Ἡ σημασία τοῦ θρησκευτικοῦ παράγοντος εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομίας τῆς Εὐρώπης ἀπασχολεῖ τὸν συγγραφέα καὶ εἰς τὰς ἐνδιαφερούσας πραγματείας του περὶ τῶν «ῥυθμῶν τῆς οἰκονομίας» καὶ «περὶ τοῦ ἄνευ Θεοῦ αἰῶνος», εἰς τὴν ὁποίαν τελευταίαν πραγματείαν συνεχίζεται ἡ ἐν τῇ προηγουμένη πραγματείᾳ ἔρευνα, ἐξεταζομένων τῶν ἐπακλούθων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἡ ἀποσύνθεσις τῆς πίστεως καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ἰδ' αἰῶνος ἀρξαμένη ἐκκοσμίκευσις διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν κατὰ τὸν ἰθ' καὶ κ' αἰῶνα.

Λίαν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι καὶ ἅπασαι αἱ λοιπαὶ πραγματεῖαι, αἱ περιεχόμεναι εἰς τὸν τόμον τοῦτον καὶ δὴ καὶ ἡ προτασσομένη καὶ τὸ σύνθημα τοῦ ὅλου ἔργου δίδουσα μελέτη περὶ τῆς σημασίας τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Θρησκείας ἐν τῷ παρόντι, ὅπου ἐξαίρεται ἡ σπουδαιότης τῆς ἐπιστήμης ταύτης, σκοπούσης κατ' αὐτόν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ διαφωτίσῃ ὅχι μόνον τὴν θεολογικὴν ἔρευναν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς οἰκονομίας.

Τοιοῦτο ἐν ὀλίγοις τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀξιολογωτάτου τούτου συγγράμματος τοῦ κ. Müller-Armack, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει ὡς προσπάθειαν ὑποδείξεως καὶ συνειδητοποιήσεως τῶν πηγῶν, αἵτινες ἐγγυῶνται τὴν ἐνότητα τῆς ζωῆς μας καὶ τοῦ πνεύματός μας εἰς ἐποχὴν εἰδικευτικῆς διασπάσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ζωῆς.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΑ.— Τὸ πρόβλημα τῆς διεθνοῦς νομισματικῆς ρευστότητος, ὑπὸ *Ξενοφ. Ζολώτα*.

Αἱ διεθνεῖς νομισματικαὶ ἐξελίξεις ἀπὸ ἐνὸς περίπου ἔτους ἔχουν φέρεи καὶ πάλιν εἰς τὸ προσκῆγιον τῆς παγκοσμίου ἐπικαιρότητος τὸ πρόβλημα τῆς διεθνοῦς ρευστότητος. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐμφανίζεται ὑπὸ διττὴν ὄψιν. Ἡ πρώτη — κατὰ βᾶσιν μα-